

13. Ring U. Substantivderivation in der Urkundensprache des 13. Jahrhunderts. Eine hystorisch-synchrone Untersuchung anhand der ältesten deutschsprachigen Originalurkunden / Uli Ring. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2008. – 581 S. – (Studia Linguistica Germanica ; 96)
14. Schwarz E. Kurze deutsche Wortgeschichte / E. Schwarz. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967. – S. 242.

Список джерел ілюстративного матеріалу

- NL : Das Nibelungenlied [Electronic resource]. – Mode of access : <http://public.univie.ac.at/index.php?id=11999>
Parz : Wolfram von Eschenbach. Parzival [Electronic resource]. – Mode of access : <http://armazi.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/germ/mhd/Parzzival>
Wilhelm Fr. Corpus der altdeutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300 / Wilhelm Fr. – Lahr (Baden) : Moritz Schauenburg K.-G., 1932. – Bd. 1, 1200–1282, Nr. 1-564. – 515 S.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р.

УДК 811.111'344.2 – 139

О. В. Кучерина – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Методи дослідження символічного значення звуків

Роботу виконано на кафедрі германської і фіно-угорської філології КНЛУ

У статті описано основні методи дослідження проблеми символічного значення звуків. Особливу увагу приділено психолінгвістичному та статистичному аналізу, які найкраще допомагають виявити та науково підтвердити існування зв'язку між звуком та значенням.

Ключові слова: значення, звук, фонема, фонетичне значення, описовий метод, дистрибутивний аналіз, компонентний аналіз, психолінгвістичні методи, семантичний диференціал, статистичні методи.

Кучерина Е. В. Методы исследования символического значения звуков. В статье описываются основные методы исследования проблемы символического значения звуков. Особое внимание уделяется психолингвистическому и статистическому анализу, которые лучше всего помогают выявить и научно подтвердить существование связи между звуком и значением.

Ключевые слова: значение, звук, фонема, фонетическое значение, описательный метод, дистрибутивный анализ, компонентный анализ, психолингвистические методы, семантический дифференциал, статистические методы.

Kucheryna O. V. Research Methods of the Sound Symbolism Problem. The article deals with the description of the main research methods of the sound symbolism problem. The attention is focused on the application of psycholinguistic and statistical methods which are used to confirm the existence of the connection between the sound and the meaning.

Key words: meaning, sound, phoneme, phonetic meaning, descriptive method, distributional analysis, component analysis, psycholinguistic method, semantic differential, statistical methods.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лінгвісти та філософи часто трактують «значення» як зміст слова, що відображає й закріплює у свідомості мовця уявлення про предмет, ознаку, процес, явище [1, 160; 14, 186]. Значення – стійка система узагальнень, які визначають слово, і ця система однакова для всіх людей, причому вона може мати тільки різні глибину, узагальненість, широту обхвату позначуваних ним предметів, але вона обов'язково зберігає незмінне «ядро» – певний набір зв'язків [8, 53]. Значення слова завжди знаходиться разом із його звучанням, адже поєднання звучання та значення – головна умова існування слова.

Зв'язок значення з реальним звучанням слова є первинним, а зв'язок зі звуковим образом слова є вторинним, оскільки цей звуковий образ слова – це лише відображення у свідомості реального

фізичного звучання слова [14, 86]. Звідси впливає: принцип умотивованості значення полягає в тому, що об'єднання окремих звучань передбачає поєднання відповідних до цих звучань значень; і навпаки – для об'єднання значень потрібне поєднання відповідних їм звучань [14, 88].

Більшість лінгвістів, аналізуючи механізм виникнення фонетичного значення як здатність мозку встановлювати умовно-рефлекторні зв'язки між предметом або його дією та звуками, що їх супроводжують, визнають потребу якомога глибшого вивчення даного феномену з погляду доцільності подальшого втілення результатів цього вивчення в сучасних фонетичних дослідженнях. На думку вчених, під впливом певних типів стимулів вимовляються відповідні звуки, а слухачі сприймають їх і відповідно реагують. Звук може викликати у свідомості мовців асоціацію, пов'язану з ознакою певного предмета чи дії. А оскільки всі явища реального світу оцінює той, хто сприймає, то їхні оцінки переносяться і на звуки, що супроводжують ці явища. Так виникає символічне явище взагалі, яке поширюється і на звуки мовлення. При цьому певні звуки здатні викликати відповідні асоціації [4, 60]. Якщо розуміти зміст мовної форми як символічне значення, то виникає можливість уважати символіку звуків мовлення значимістю фонетичної форми, або фонетичним значенням [2, 31]. О. П. Журавльов убачає у фонетичному значенні не позначення понять чи предметів, а групу певних ознак [2, 32].

З огляду на це, **мета** статті – проаналізувати методи дослідження, від яких залежить успішне вивчення символічного значення звуків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під час дослідження проблеми символічного значення слова лінгвісти використовують різноманітні методи, найуживанішими з яких є описовий, структурні, психолінгвістичні та статистичні.

Описовий метод – найдавніший і найпоширеніший мовознавчий метод. Лінгвістичний опис є підґрунтям кожного дослідження мови. Описовий метод – планомірна інвентаризація мовних одиниць і пояснення особливостей їхньої будови та функціонування на певному етапі розвитку мови [3, 238; 5, 360].

Описовий метод охоплює декілька етапів. На першому етапі відбувається виділення з тексту одиниць аналізу (речень, словосполучень, слів, лексем, морфем, фонем). Другий етап полягає в членуванні виділених мовних одиниць, тобто відбувається вторинна сегментація: речення поділяються на слова, слова – на морфемі, морфемі – на фонемі; фонемі характеризуються диференційними ознаками. На третьому, останньому, етапі виділені мовні одиниць класифікуються й інтерпретуються [3, 238; 5, 360].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях інтерпретація вважається невід'ємним й обов'язковим компонентом аналізу, адже виділення мовних одиниць передбачає їх оцінювання, яке впливає на процедуру аналізу, вибору одиниць, прийомів та методик. Як зазначає Л. П. Іванова, «лінгвістична інтерпретація визнається найсуттєвішою, оскільки вона визначає самостійність науки про мову» [3, 241].

Використання описового методу в дослідженні символічного значення звуків має за мету виділити й описати фонему як одиницю мови, що характеризується певним фонетичним значенням.

Структурний опис мови передбачає такий аналіз реального тексту, який дає змогу виділити узагальнені інваріантні одиниці (наприклад фонемі) та співвіднести їх із конкретними мовленнєвими сегментами на основі строгих правил реалізації [3, 272]. Структурні методи використовують переважно для вивчення семантичних явищ у синхронії [5, 372]. Мета структурних методів – вивчення мови як цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов'язані строгою системою мовних відношень [5, 372].

Основні структурні методи дослідження символічного значення звуків – *дистрибутивний та компонентний аналізи*.

Компонентний аналіз можна визначити як метод дослідження змістової сторони одиниць мови, що застосовується в структурній семантиці та має за мету поділ значення на мінімальні семантичні складники. Він заснований на двох припущеннях: 1) значення кожної одиниці певного рівня мовної структури складається з групи семантичних ознак, тобто сем; 2) весь словниковий склад мови може бути описаний за допомогою обмеженого та порівняно невеликого числа цих одиниць [6, 8; 7].

Компонентний аналіз тільки тоді виявляє дійсну організацію значення, коли поява компонентів значення обумовлена і співвідношенням елементів всередині окремого значення, і в співвідношенні

цього значення зі значеннями інших мовних одиниць. Під час дослідження символічного значення звуків метод компонентного аналізу допомагає виявити семантико-фонетичні зв'язки фонем певної мови.

Дистрибутивний аналіз вивчає поділ (дистрибуцію) окремих одиниць у тексті й не використовує відомостей про їх лексичне чи граматичне значення [7]. Один із різновидів дистрибутивного аналізу направлений на врахування спільної вживаності лексичних одиниць у заданому відрізку тексту. В основі цієї методики лежить думка Ф. Ф. Фортунатова [15, 113] про те, що «чим частіше сполучаються в досвіді відомі духовні явища або чим сильніші вони в цій сполучуваності, тим більше вони здатні відтворювати згодом один одного, і навпаки, чим рідше вони сполучаються у досвіді, тим слабші духовні явища в цій сполучуваності, тим менш здатні вони згодом відтворювати один одного». У дослідженнях значення звуків на матеріалі письмового тексту ця ідея реалізується у вигляді сумісного вживання тих фонем, які мають спільне фонетичне значення, тобто, чим сильніший семантичний зв'язок між фонемами, тим частіше вони трапляються в заданому відрізку тексту недалеко одна від одної. Сила семантичного зв'язку буде вимірюватися відхиленням конкретної зафіксованої в тексті частоти сумісного вживання фонем від теоретично очікуваної.

Сьогодні все частіше для вивчення зв'язку між значенням та звучанням слова вчені використовують психолінгвістичні методи. Як зазначає М. П. Кочерган, «суть психолінгвістичного методу полягає в тому, що з його допомогою передбачається аналіз тих мовних фактів, які можна одержати від інформантів у результаті спеціально організованих експериментів. У основі використання психолінгвістичної методики в дослідженні мовних явищ лежить розуміння мови як системи, наявної у свідомості людини, що уможливорює звернення до мовця як експерта, здатного оцінювати мовні факти» [5, 391].

Психолінгвістичні методи вивчення семантики мови неоднорідні. Всі їх види можна об'єднати у два типи: дослідження фізіологічних реакцій організму людини в процесі її мовленнєвої діяльності й аналіз мовленнєвих реакцій та оцінок мовних явищ інформантами під час впливу на них довільних або цілеспрямованих мовленнєвих стимулів.

Для дослідження символічного значення звуків застосовують методику семантичного диференціала Ч. Осгуда. Семантичний диференціал – це вимірювальна техніка, яка ґрунтується на застосуванні факторного аналізу для дослідження значення [11, 90]. Як зазначав сам Ч. Осгуд, «семантичний диференціал є, в першу чергу, комбінацією контрольованих асоціацій і процедур розподілу по шкалі» [16, 20].

На думку Ч. Осгуда [16, 77], семантичний диференціал дає змогу вимірювати т. зв. конотативне значення, тобто той стан, який слідує за сприйняттям символу-подразника й обов'язково передує раціям із символами. Конотативне значення пов'язане з особистим досвідом, соціальними настановами, стереотипами й іншими емоційно насиченими, погано структурованими та майже неусвідомлюваними формами спілкування.

Розроблена Ч. Осгудом методика дає можливість досліджувати не тільки смисл, а й емоційне забарвлення слова. Виділення факторів допомагає отримати структуру судження індивіда (чи групи людей), а оцінки понять за цими факторами надають можливість побудувати фрагмент семантичного простору індивіда або «концептуальну структуру» [12, 167].

Семантичний диференціал Ч. Осгуда вираховується за допомогою асоціативного експерименту. За методикою семантичного диференціала значення фонем оцінюються за спеціальними шкалами з антонімічними осями. Однак під час проведення експерименту з визначення символічного значення звуків застосовуються не семибальні шкали, як запропонував Ч. Осгуд [15], а п'ятибальні, на яких, за О. П. Журавльовим [2, 37], легше дотриматися симетрії заданих ознак, щоб не вводити додаткових градацій. Найпоширенішими є такі види шкал: «великий – малий», «добрий – злий», «сильний – слабкий», «швидкий – повільний», «твердий – м'який». Кожна шкала градується так, що її крайні поділки позначають найвищий ступінь ознаки, наступні поділки – початковий ступінь, і центральна поділка залишається нейтральною. Наприклад, шкала «добрий-злий» має таке градування:

добрий _____ злий,

тобто «дуже добрий», «добрий», «нейтральний», «злий», «дуже злий». Ідентично задаються ознаки для всіх інших шкал.

Для проведення експерименту створюється анкета, у якій реципієнтам пропонують висловити думку про те, яке значення має для них певний звук. Список звуків укладають за допомогою таблиці

випадкових чисел, але потрібно також зробити перестановки, щоб поряд не траплялися однорідні звуки, наприклад голосні та парні приголосні (дзвінки, глухі).

Після статистичного аналізу оцінок реципієнтів визначаються середні показники, які й будуть характеризувати значення досліджуваних фонем. Ці показники дадуть змогу знайти відстань між значеннями фонем і визначити місце кожного значення в лексико-семантичному просторі мови.

Останнім часом під час аналізу результатів, отриманих продовж експериментальних досліджень, усе частіше використовуються статистичні методи дослідження мовних одиниць. Оскільки мова – це ймовірнісна, а не жорстко детермінована система, то для її пізнання статистичні методи, пов'язані з дослідженням частотних, імовірнісних, градуальних та інших нелогічних характеристик, не тільки бажані, а й потрібні [5, 395].

Саме статистичні методи забезпечують вірогідність і надійність результатів дослідження, причому це забезпечення зумовлене кількома чинниками:

- 1) статистика спирається на точні числові дані, які можна перевірити;
- 2) статистика точно визначає, у яких випадках різниця між зіставленими частотами є істотною, а в яких – випадковою, зумовленою закономірними коливаннями частоти в різних вибірках;
- 3) статистика визначає, яка кількість матеріалу потрібна й достатня для вірогідних висновків;
- 4) статистика вимагає, щоб одиниці підрахунку були визначені або через їх форму, або процедурно, через дедуктивне числення за заданими диференційними ознаками, або через наведення повного списку одиниць, які рахуватимуть дослідники [10, 28].

На сучасному етапі розвитку науки лінгвісти для дослідження мовного матеріалу використовують багато надійних статистичних засобів, які дають змогу отримувати результати та робити висновки високого ступеня доказовості. У цій роботі під час опрацювання експериментальних даних використовують обчислення середньої частоти та визначення істотності чи неістотності розходження середньої частоти за допомогою критерію Стьюдента.

Середня частота – це середньоарифметичне всіх абсолютних частот. Абсолютною частотою називається кількість вживань одиниці (у цій розвідці – фонем), яка траплялася у мінімальній підвбірці. Абсолютні частоти групуються навколо певного центра, не відхиляючись від нього надто далеко. Для знаходження цього «центра» потрібно обчислити середню частоту за такою формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i n_i}{\sum n_i},$$

де x_i – абсолютні частоти вибірки; n_i – частота кожної варіанти вибірки, \bar{x} – середня частота досліджуваної одиниці вибірки.

Визначення статистичних характеристик певної вибірки – лише початок статистичного дослідження. Адже мета кожного статистичного дослідження полягає не в тому, щоб одержати ряд чисел, а в тому, щоб на підставі цих чисел зробити змістові висновки, які дозволяють глибше проникнути у природу досліджуваного явища. Для мовознавця метою статистичного дослідження мають слугувати лінгвістичні висновки про характер функціонування мовних одиниць і категорій у мовленні, про відмінності й подібності у структурі різних мов і т. п. Аналіз однієї вибірки не дає матеріалу для відповідних висновків, для них потрібно зіставити характеристики кількох вибірок [9, 68].

Для визначення істотності або неістотності відмінності середньої частоти у двох вибірках за допомогою критерію Стьюдента достатньо знати абсолютні й середні частоти досліджуваної одиниці у двох вибірках [9, 75]. Тоді показник критерію Стьюдента (t) знаходимо за формулою:

$$t = \frac{|\bar{x} - \bar{y}|}{\sqrt{s_x^2 + s_y^2}}, \quad (2)$$

де \bar{x} – середня частота досліджуваної одиниці першої вибірки, \bar{y} – середня частота цього ж явища другої вибірки, s_x^2 – стандартна похибка відхилення середньої частоти першої вибірки, s_y^2 – стандартна похибка відхилення середньої частоти другої вибірки [9, 77].

Як відомо, s_x^2 обчислюється за формулою:

$$s_x^2 = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{n(n-1)}, \quad (3)$$

де x_i – абсолютні частоти вибірки, \bar{x} – середня частота досліджуваної одиниці вибірки, n – кількість підвбірок у вибірці [9, 77].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання описового, структурних, психолінгвістичних та статистичних методів допомагає краще вирішити проблему символічного значення звуків мови, дослідити зв'язок між формою та змістом слова.

Перспективність та ефективність застосування психолінгвістичних та статистичних методів убачаємо в подальшому вивченні символічності звуків різних мов та визначенні ролі символічного значення у створенні образів художньої літератури.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 607 с.
2. Журавлев А. П. Фонетическое значение. / А. П. Журавлев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 160 с.
3. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию : науч. пособие / Л. П. Иванова. – К. : Освіта України, 2006. – 312 с.
4. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія / А. А. Калита. – К. : Вид. центр Київ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – 351 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 463 с.
6. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 125 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энцикл., 1990. – [1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги : IBM PC : MS Windows 95 ; процесор Pentium, 16МВ ОЗУ, 4-швидкісний CD-ROM, SVGA-відеокартка (640x480x 65 536 кольорів), 16-бітна звукова картка, Інтернет-браузер. – Назва з екрану].
8. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
9. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : навч. посіб. / В. І. Перебийніс. – Вінниця : Нова кн., 2002. – 168 с.
10. Перебийніс В. І. Що дає статистика мовознавцям? Т. 6 / В. І. Перебийніс // Вісн. КНЛУ. – Серія «Філологія». – 2003. – № 2. – С. 27–32.
11. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.
12. Родионова Н. В. Семантический дифференциал (обзор литературы) / Н. В. Родионова // Социология. – 1996. – № 7. – С. 161–183.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
14. Смирницкий А. И. Значение слова / А. И. Смирницкий // Вопр. языкознания. – 1955. – № 2. – С. 79–90.
15. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды. Т. 1 / Ф. Ф. Фортунатов. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1956. – 450 с.
16. Osgood Ch. The Measurement of Meaning / Ch. E. Osgood, G. J. Suci, P. H. Tannenbaum. – Urbana and Chicago : University of Illinois Press, 1957. – 346 p.

Статтю подано до редколегії
26.03.2012 р.

УДК 811. 111: 81'42

Ю. Б. Мінцис – асистент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
Е. Є. Мінцис – старший викладач кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Семантичні особливості демінутивного суфікса -у та його похідних -іє, -еу (на матеріалі сучасної англійської мови)

*Роботу виконано на кафедрі англійської філології
ПНУ ім. В. Стефаника*

У статті здійснено спробу узагальнити результати досліджень проблеми демінутивно-оцінних афіксів у сучасному мовознавстві, провести системний аналіз демінутивного суфікса -у, його похідних -іє, -еу та визначити їх семантичні особливості.

Ключові слова: оцінні афікси, демінутив, суфікс, позитивна та негативна конотація.

© Мінцис Ю. Б., Мінцис Е. Є., 2012